

Smedjegatan i Västerås

Antikvarisk kontroll

**RAÄ 232
Kv. Inge och Knut
Västerås stadsförsamling
Västmanland**

Ulf Alström

Smedjegatan i Västerås

Antikvarisk kontroll

RAÄ 232

Kv. Inge och Knut
Västerås stadsförsamling
Västmanland

Ulf Alström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2009

Omslagsfoto: Utsnitt av Smedjegatans nya stenläggningar. (Foto U. Alström.)

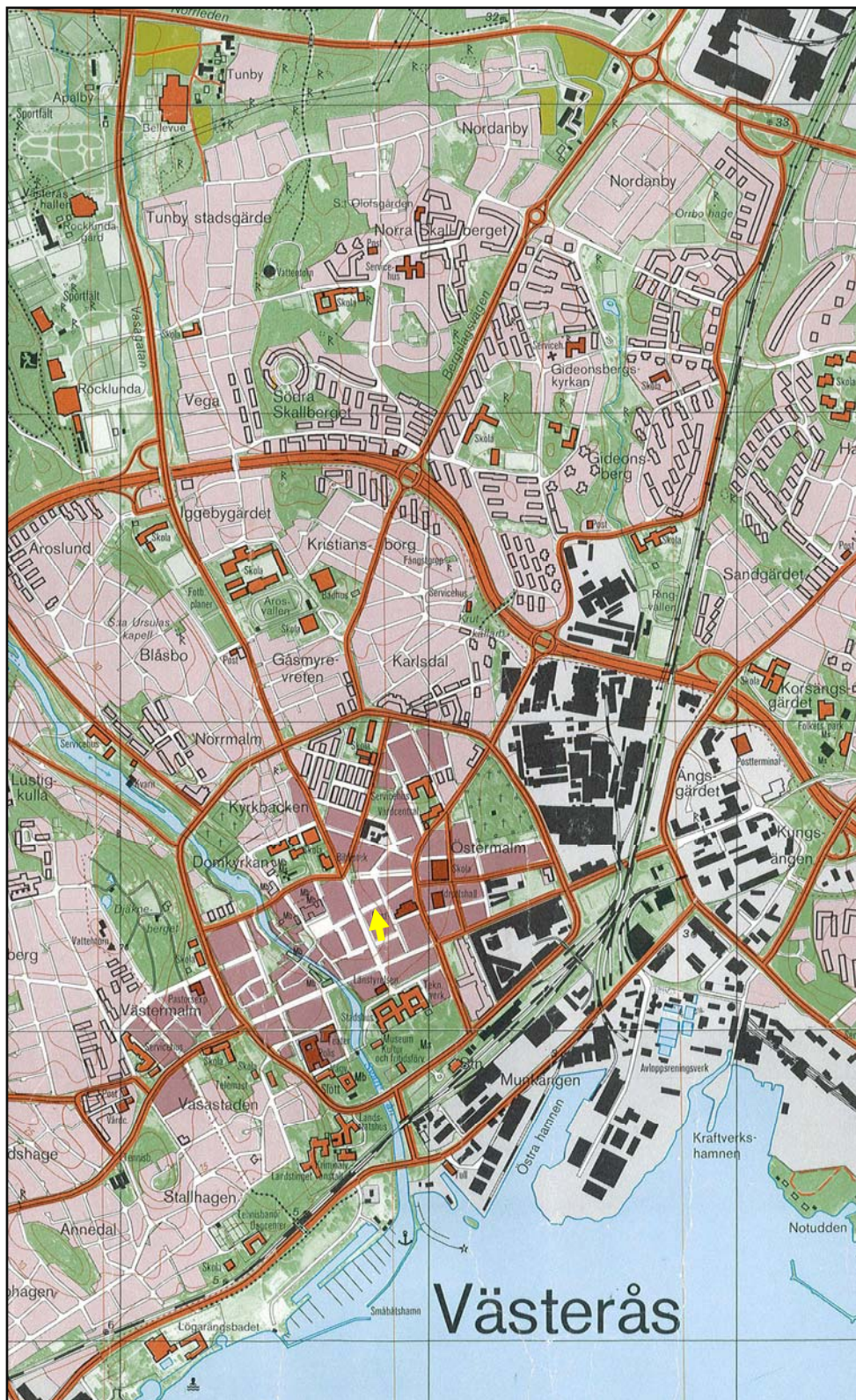
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-86255-11-4

Tryck: Just Nu, Västerås 2009.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Bakgrund	5
Målsättning och metod	6
Genomförande	7
Undersökningsresultat.....	7
Sammanfattning.....	10
Referenser.....	11
Kart- och arkivmaterial	11
Otryckta källor.....	11
Litteratur.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12
BILAGA.....	13
Bilaga 1. Fyndtabell.....	13

Figur 1. Undersökningsplatsens läge markerat med en pil. Utdrag ur Ekonomiska kartan, Västerås 11G:17. Skala 1:20 000.

Inledning

På grund av ombyggnad av Smedjegatan i Västerås mellan Vasagatan och Sturegatan har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen, genom Ulf Alström, utfört en antikvarisk kontroll.

Sträckan som berördes av ombyggnaden var cirka 80 m lång. Hela Smedjegatans bredd berördes av arbetet som bestod av markarbeten för belysningsfundament, trädplanteringar, dagvattenbrunnar med dithörande ledningar, sittbänkar, cykelställ och elledning

Den antikvariska kontrollen skedde under perioden april, juli, augusti och september 2008 efter ett beslut av Länsstyrelsen i Västmanlands län, dnr 431-3924-08, 2008-05-07. Arbetet beställdes av Västerås stad som också bekostade den antikvariska kontrollen.

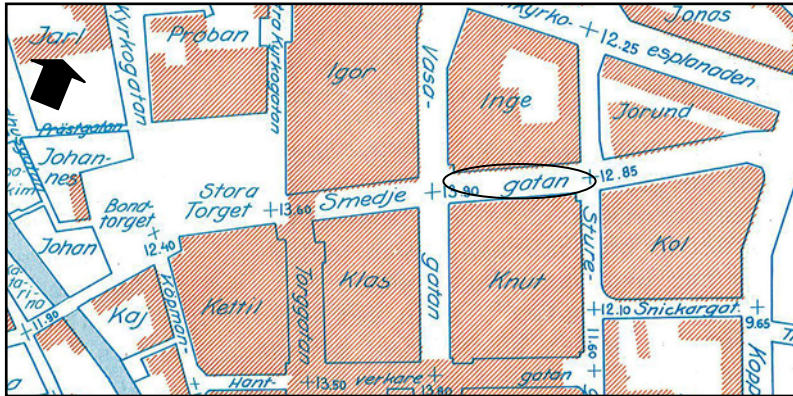
Figur 2. Smedjegatan från väster före omdaning. Försommaren 2008. (Foto U. Alström.)

Bakgrund

Smedjegatan anses vara den äldsta infarten till staden och kan ha varit i bruk redan när begravningsplatsen på 1000-talet anlades där Bondtorget nu finns. Namnet är gammalt och nämns redan under 1500 och 1600 talen. Gatunamnet bör syfta till smedjor eller smeder. De äldsta namnen var Smed-gatan och Stora Smed-Gatan. Dessa namn används på kartorna från 1688 och 1751. 1854 heter gatan Stora Smedjegatan. På 1878 års stadsplan används Stora Smedgatan. Den senaste ändringen finns på stadsplanen från 1897 där gatan heter Smedjegatan (Bergquist & Bäck 2000, Gustavsson 1981).

I kvarteret Knut söder om Smedjegatan låg S:t Ilian eller S:t Egidius kyrka (Medeltidsstaden 4) vilket är passande eftersom S:t Egidius är smedernas skyddshelgon (Wikipedia sökordet Sankt Egidius).

Smedjegatan har fått en stor betydelse för Västerås stads historia eftersom de arkeologiska lämningarna i kvarteren runt gatan i princip är bortschaktade.

Figur 3. Smedjegatan med omgivande kvarter. Bortschaktade kulturlager är markerade med röd skraffering. Undersökningsområdet är markerat med en oval. (Kartutsnitt från Medeltidsstaden 4. Skala 1:4000).

Målsättning och metod

Målsättningen med den antikvariska kontrollen var först och främst att skydda kulturlager och anläggningar som påverkades av arbetet. Vid ringa påverkan skulle kulturlager och anläggningar dokumenteras i plan och profil. Vid en sådan dokumentation skulle särskild hänsyn tas till fornlämningens avgränsning i schaktet. En bedömning och datering av kulturlager, anläggningar och föremål var önskvärd. Från den aktuella sträckningen av Smedjegatan finns inga arkeologiska noteringar sedan tidigare.

Figur 4. Flera kabel- och rörgrävningar har redan skett i Smedjegatan till olika djup varför olika kulturlager påverkats. Dessa ränder i marken representerar tre skilda schaktningar i kulturlagret. (Foto från väst U. Alström.)

Genomförande

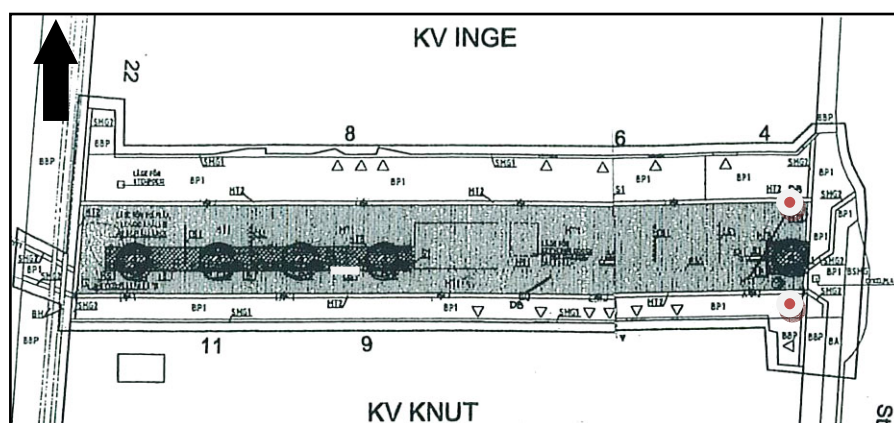
Arbetet med Smedjegatans ombyggnad sträckte sig över flera månader under sommaren och hösten 2008. De moment som krävde en antikvarisk kontroll var de tre provgroparna som grävdes under april månad. Dessa grävdes för att klargöra det nuvarande bärlagrets tjocklek och kvalitet. Vidare ingick trädplanteringarna, dagvattenbrunnarna och det långa schaktet centalt i Smedjegatan.

Nio gropar för belysningsfundament, schakt för sittbänkar, cykelställ och elledningar ingick också ursprungligen i den antikvariska kontrollen. Dessa arbeten krävde dock ingen antikvarisk kontroll eftersom markgreppen var grunda och berörde bara det gamla bärlagret, dvs. recent material.

Figur 5. Vy från Arosians tak. Omdaning av Smedjegatan sommaren 2008. (Foto U. Alström.)

Undersökningsresultat

Figur 6. Smedjegatan mellan kv. Inge och Knut. De mörka partierna betecknar trädplanteringar (5 stycken träd) med schakt för s.k. skelettjord. Rödmarkeringar till höger i bild markerar dagvattenbrunnarnas läge. Vit markering vid trädplanteringen markerar platsen för en syllstensrad. (Karta Västerås kommun. Återgiven i skala 1:800.)

Bärlagret i Smedjegatan var 0,2–0,6 meter tjockt. Kraftigast var lagret i väster mot Vasagatan. I öster där Smedjegatan möter Sturegatan var bärlagret som tunnast.

Bärlagret bestod av sand,grus och ett småstenslager. I lagret låg diverse modernt skräp, troligtvis från 1940-talet och framåt. Bland annat påträffades industriavfall bestående av en slaggklump med fastsmält slipskiva.

Figur 7. Fynd från nedre delen av bärlagret bestående av en slaggklump med slipskiva. (Foto U. Alström.)

De fem trädgroparna var cirka 2 x 2 m stora och cirka 0,8 m djupa. I och med att trädgroparna var något djupare än det övriga ytorna i det längsgående schaktet påverkades omrörda kulturlager. Dessa innehöll tegelfragment, kalkbruk jord, småsten, slaggrester samt bränd lera. Efter hela arbetsytan påträffades endast tre keramikskärvor Dessa kan dateras till 1700-1800 talen.(bil. 1 fyndtabell). Inga av dessa låg i intakta kulturlager, utan får betraktas som lösfynd.

På en plats påträffades en syllstensrad precis i kanten av trädgropsschaktet (figur 6). Stenraden var 3 m lång och bestod av 0,4–0,5 m stora stenar som var placerade på högkant. Syllstenarna bör ha tillhört en nordvägg på en byggnad varför det också är rimligt att anta att Smedjegatans södra begränsning bör gå vid stenraden. Smedjegatans medeltida(?) södra begränsning har alltså gått 5,4 meter norr om nuvarande byggnads norrvägg i kvarteret Knut.

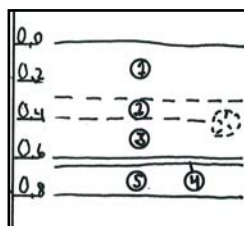

Figur 8. Vy från Arosians tak. Schaktet för trädplanteringsgroparna och skelettjorden är cirka 70 m långt och 2,4 m brett. (Foto U. Alström.)

Schakten för de två dagvattenbrunnarna grävdes i undersökningsområdets östra del där Smedjegatan möter Sturegatan (röda markeringar på figur 6).

Båda brunnarna var 1,5 x 2,0 m stora och 0,8-1,0 m djupa. I den södra brunnen berördes endast omrörda kulturlager som innehöll tegel, kalkbruk och jord vilket berodde på att en elledning påträffades på 0,7 m djup.

På platsen för den norra brunnen var lagerbilden annorlunda. Här hade inga ledningsdragningar gått fram varför kulturlagren var intakta och en profil kunde ritas.

Figur 9. Profil från den norra dagvattenbrunnens norra schaktvägg.
 1- Sättilager av grus och sten, 2- Grusigt kulturlager med lera och tegelfnäs, 3- Brunt sandigt kulturlager, 4- Brandhorisont med bränd plankor, 5- Golvlag med jordig sand och mängder med millimeterstora kopparfragment. Under lager 5 kom ett brunt kulturlager som inte berördes av brunnsgrävningen. (Skala 1:40.)

På platsen för den norra brunnen har det stått en byggnad där det förekommit metallhantverk. Mängder med kopparflagor och millimeterstora kopparbitar påträffades i lager 5. I skiljet mellan lager 2 och 3 låg en bränd stock i nord-sydlig riktning. Det är rimligt att tro att strax söder om denna byggnad finner vi den norra begränsningen av Smedjegatan. Om så är fallet kan vi på ett ungefär säga hur bred Smedjegatan en gång varit innan den breddades. Den troliga bredden under medeltid och framåt bör ha varit omkring 6,5 m. Eftersom metern inte existerade får man använda de kända alnmåtten från vårt område. Under medeltid användes i vårt område, dvs. Mälardalen, alnmått som var 55-57 cm (Sporrong 1985). Det är rimligt, enligt min mening, att anta att bredden på Smedjegatan under medeltid och senare var 12 alnar. Men det är också rimligt att anta att 6,5 meter även avspeglar att Rydaholmsalnen använts. Den mäter 59,4 m. Den blev rikslikare år 1604 (Jansson 1995). Det är mest troligt är ändå att anta att det är den medeltida alnen som Smedjegatans bredd är planerad med. I så fall har man använt sig av en stång med sex alnars bredd (se t.ex. KH band XVII sp. 43). Smedjegatans medeltida bredd är alltså två stänger à 6 alnar per stång där en aln är cirka 55 cm.

Figur 10. Smedjegatan efter avslutat arbete. September 2008. (Foto U. Alström.)

Sammanfattning

Under våren och sommaren 2008 skedde en upprustning av Smedjegatan mellan Vasagatan och Sturegatan. Under delar av arbetet genomfördes en antikvarisk kontroll.

Under arbetets gång visade det sig att Smedjegatans övre kulturlager i det närmaste var förstörda (figur 4).

Trots förödelsen fanns spår av två byggnader utefter sträckan. Dessa låg inte helt centralt i de områden som hade flest rör- och kabelschakt. Dessa två bebyggelselämningar som tolkades till att de låg på var sin sida om Smedjegatan föranledde en kortare diskussion om Smedjegatans ursprungliga bredd. Den troliga bredden bör avspegla att man vid planerandet av Smedjegatan har använt en stång med en indelning i 6 alnar à 55 – 57 cm.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Arbetskarta. Västerås kommun. Återgiven i skala 1:800.

Ekonomiska kartan. Västerås 11G:17. Skala 1:20 000.

Otryckta källor

Wikipedia. Sökordet Sankt Egidius.

Litteratur

Andersson, H., 1977. Medeltidsstaden 4. Västerås. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer. Stockholm.

Bergquist, U & Bäck, M., 2000. Förundersökningar i Vasagata och Stora Gatan. RAÄ UV Bergslagen 2000:7. Örebro.

Gustavsson, G., 1981. Gatunamnens historia i Västerås. Västerås kulturnämnds skriftserie nr 8. Västerås.

Jansson, S.O., 1972. Stang. Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Band XVII. Allhems förlag. Malmö.

Jansson, S. O., 1995. Måttordboken. Nordiska museet. Stockholm.

Kulturhistoriskt lexikon. 1972.

Sporrong, U., 1985. Mälarbygd. Agrar bebyggelse och odling ur ett historisk-geografiskt perspektiv. Kulturgeografiska institutionen. Stockholms universitet. Stockholm

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	08051
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-3924-08 2008-05-07
<i>Undersökningsperiod:</i>	2008-04, 07, 08, 09
<i>Arkeologtimmar:</i>	43 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	Cirka 650 m ²
<i>Personal:</i>	Ulf Alström
<i>Belägenhet:</i>	Smedjegatan, kv. Inge och Knut
<i>Ekonomisk karta:</i>	Västerås 11G:17
<i>Koordinatsystem:</i>	Rikets
<i>Koordinater:</i>	X 6610452 Y 1541907
<i>Inmätningssmetod:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Samtligt dokumentationsmaterial återges i rapporten
<i>Fynd:</i>	Fynden F1-3 förvaras på KM. i väntan på fyndfördelning

BILAGA

Bilaga 1. Fyndtabell.

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Vikt, gr	Antal	Antal. fragm.	Fragm. grad	Fyndomständighet
1	Keramik	lera	Glaserad rödgods	30	1	1	-	Lösfynd i k-lager
2	Keramik	lera	Glaserad rödgods	30	1	1	-	Lösfynd i k-lager
3	Keramik	lera	Glaserad stengods	10	1	1	-	Lösfynd i k-lager

